

ВОЈНИ ЗНАЧАЈ ИЗУЧАВАЊА ТЕРИТОРИЈЕ

Повећана важност изучавања територије у савременим условима произилази из захтева евентуалног будућег рата у коме командант неће имати много времена на располагању за прикупљање и сређивање неопходних података у циљу доношења правовремених и ефикасних одлука. И раније се сматрало да територију, као географски простор, треба изучавати још за време мира, али је преовлађивало схватање да тај посао добија прави смисао и пун замах тек када отпочну ратна дејства, тј. кад државна територија или њени поједини делови буду запоседнути, оружане снаге развијене, и кад ратујуће армије супротстављених страна ступе у непосредан борбени контакт.

У основама оваквих схватања, која су владала у већини европских земаља све до почетка другог светског рата, лежале су, поред субјективних фактора, и неке објективне околности, тј. сам карактер рата у датим условима, а самим тим и доктринарни погледи на припреме за рат. Због релативно слабе развијености борбених средстава и технике уопште ни једна ратујућа страна није била у могућности да одмах са отпочињањем рата стави под једновремени удар целокупну територију противника, без обзира на постојећи однос у оружаним снагама и без обзира на величину територије.¹⁾

У таквим околностима напори ратујућих страна исцрпљивали су се углавном на фронту, на ограниченом делу државне територије, тј. тамо где су се судариле противничке армије. Сва остала државна територија и неки њени морални, материјални и други капацитети мање-више нормално су функционисали и радили за фронт, с обзиром да их у појединим фазама рата ништа озбиљније није могло ометати у раду. Свакако да је у таквим условима интензивно изучавање територије у току самог рата могло представљати реалну претпоставку, тим пре што су се у комплексу тих питања као доминантни фактори поред, разуме се, непријатељских снага, јављали стратегијски правци и објекти, а њихов значај мењао, тј. добијао или губио на важности, већ према томе куда су биле усмерене противничке снаге, тј.

¹⁾ То чак није била у стању да изведе ни фашистичка Немачка против Југославије 1941. године, упркос чињеници што је у том моменту располагала снажном ратном машином, што је до напада на Југославију била прегазила такоређи читаву Европу и што државно и војно руководство предаприлске Југославије није било спремно да пружи отпор агресору.

према тежишту ратних дејстава. У првом, а донекле и у другом светском рату борбена дејства трупа одвијала су се релативно споро, јер је темпо наступања и покрета уопште, упркос постојања тенкова и мотомеханизованих јединица, одређиван претежно према могућностима јединица које су се кретале пешке, пошто су управо оне представљале углавном основну снагу ратујућих армија. Та околност, свакако, утицала је и на формирање схватања да ће штабови, нарочито виши, имати довољно времена да се баве студијом територије у току ратних дејстава.

Поред тога треба имати у виду још једну околност која је сама по себи опредељивала оријентацију војног руководства неких земаља на шире и студиозније проучавање целокупне територије у току рата. Реч је, наиме, о класичној подели државне територије тј. ратишта на већи или мањи број делова (зависно од величине територије) који су названи војиштем, као и о улози и значају војишта у ратним и почетним операцијским плановима дотичне земље. У географском смислу војиште је обично обухватало прецизно фиксирану просторију у коју је било укључено неколико објеката оперативног значаја, чије је заузимање или, пак, одбрана, могло имати одлучујућег значаја за исход рата у целини.²⁾

Због поделе државне територије на војишта и због тога што су за војишну просторију одређиване углавном приграничне територије, првенствено према оним суседним земљама са чије стране је очекиван напад или се претпостављало да до њега може доћи војним руководствомима наметала се обавеза да за време мира темељито изучавају у првом реду поједине делове територије који су одређени као војишта, тј. само оне просторије на којима се предвиђало отпочињање ратних дејстава у чијим основама је лежала употреба копнених снага са граничног фронта. А како је преовлађивало схватање (у неким случајевима, у последњем рату, сасвим неоправдано) да оклопне јединице и ваздухопловство не представљају битне факторе за измену постојећих гледишта о сврсисходности оваквог третмана војишта, као и због уверења да не може доћи до напада и са територија које су сматране за савезничке — студија већег дела државне територије за време мира била је у већем или мањем степену занемаривана. Ово је нарочито дошло до видног изражаја пред други светски рат и то у првом реду код оних земаља које су се припремале за одбрану, док је агресор у том погледу поступао сасвим друкчије. Тако, на пример, Генералштаб бивше Југославије а и генералштабови неких других европских земаља не само што се нису озбиљније позабавили изучавањем целокупне територије још у време мира, него ни војишта нису темељито обрадили у војно-географском и економском смислу. Наравно да је овакав став морао имати тешке последице на припреме и вођење

²⁾ Војиште је могло бити сувоземно, поморско, ваздушно или мешовито, а његова величина је зависила углавном од физичко-географског карактера земљишта, економског стања дотичне територије, политичког значаја рејона који обухвата, јачине, састава и врсте сопствених и непријатељских снага итд.

рата, јер немачки Генералштаб не само што је солидно проучио своју територију и могућности које му она пружа за припрему и вођење једног агресивног — нападачког рата, већ је, на пример, боље и студиозније од војног руководства бивше југословенске војске био проучио југословенску територију још за време мира.

Независно од тога колико је подела државне територије на војишта била у прошлости логички оправдана, и без обзира на то да ли је или није било добро што је (по ранијим схватањима) изучавање територије добијало пун смисао у току рата, сасвим је сигурно да се у савременим условима сви ти проблеми јављају у потпуно другом светлу и да их треба решавати на квалитетно нов начин. Пре свега, изгледа да ће ранија класична подела државне територије на војишта, без обзира о којој је земљи реч, изгубити сваки практичан смисао. У условима постојања средстава за масовно уништење, првенствено нуклеарног оружја, и крупних ваздушно-десантних јединица, у ери масовне појаве оклопних и мотомеханизованих формација, ракета, теледиригованих пројектила и др., ни једна земља, без обзира на величину свог географског простора, не може рачунати да ће неки део њене територије бити дуже поштеђен од дејства противничке стране, и то не само из ваздуха, него и са земље. Значи, поприште ратних дејстава неће бити само просторије на граници и око ње тј. на тзв. војиштима, већ читава државна територија, разуме се са већим или мањим интензитетом борбеног напрезања појединих делова у одговарајућим етапама рата. Даље, захваљујући савременим ратним средствима операције и уопште борбена дејства у евентуалном будућем рату одвијаће се таквом брзином да оно што је пропуштено да се обави у погледу изучавања територије за време мира неће и не може бити надокнађено за време рата, премда се — и то треба нагласити — тај посао продужава у рату. И на крају, не би било сасвим реално претпоставити да ће било који командант, нарочито виших јединица имати у будућем рату времена да се пре доношења оперативних одлука бави студијом своје територије и детаљном обрадом свих података од којих у већој или мањој мери зависи реалност одлучивања у борбеним дејствима. Но, не ради се само о томе и нису у питању само и искључиво одлуке за употребу трупа у току ратних дејстава, већ и одлуке друге природе, које војно руководство сваке земље мора да доноси за време мира, а које непосредно зависе од могућности територије. То су одлуке које се односе на организацију оружаних снага, формацију јединица, обуку трупе, снабдевање, опрему и сл.

Из досадашњег излагања могу се извући два логична закључка:

Прво, изгледа да ће бити најреалније да се целокупна државна територија (копно, ваздух, а ако постоји онда и море) третира комплексно, тј. као јединствено ратиште на коме се једновремено на овај или онај начин могу одвијати или већ одвијају ратна дејства. Уместо на војишта територија се, можда, може поделити на оперативне зоне или слично, с тим да се одговарајућом поделом обухвати целокупна државна територија, а не само пограничне просторије.

Друго, изучавање територије као фактора који непрекидно утиче на оружане снаге, односно на њихов начин дејства, организацију, обуку и живот треба темељито обавити још за време мира да би се у току рата већа пажња могла посветити проучавању, у првом реду, оружаних снага противника који ипак представља највећу непознаницу.

Изучавање територије састоји се у проучавању тј. анализи низа фактора који утичу на доношење одлука у припреми земље за рат и на ратна дејства. У даљем разматрању задржаћу се само на главним факторима у које спадају: географски фактор, економија, политика и култура и оружане снаге.

Географски фактор. Овај термин је услован. Неки га, на пример Французи, замењују називом „географска средина” и сл., што по мом мишљењу није од битног значаја. Термин „географски фактор” узео сам јер сматрам да он најадекватније одговара суштини ствари, самим тим што у себе укључује све остале компоненте везане за географски простор (орографију, хидрографију, климу и др.). Важност проучавања географског фактора произилази и отуда што се он, за разлику од свих других фактора, релативно најмање мења или још тачније што су неки његови елементи најмање подложни променама због чега се и резултати његовог проучавања за време мира могу готово у потпуности искористити за време рата. Поред тога, у сврху студије географског фактора могу се, најчешће, веома добро искористити већ готови подаци које нуде географија, геологија, географске и топографске карте и разни други материјали. При проучавању географског фактора третирају се разна питања која свако за себе даје и различите одговоре.

Једно од веома важних питања јесте *рељеф* под којим, као што је познато, подразумевамо облике земљишта и то: планине, низије, висије, конфигурацију терена, нагибе, доминантне тачке, теснаце и др. Из проучавања рељефа треба да се добије слика изгледа територије у целини и посебно појединих зона и рејона, тј. да се утврди да ли је оно планинско, равничарско или мешовито, и на основу тога да се дође до конкретних закључака какви се типови јединица могу употребити и с тим у вези да ли су потребне специјалне јединице — планинске, брдске, стрелачке, моторизоване и сл. Процењом географског фактора долази се и до закључка о подесности појединих линија и положаја за одбрану или за развијање и покрете јединица у офанзивним дејствима. Поред тога, изучавањем земљишта, његовог топографског склопа и површинског слоја у разна годишња доба треба да се дође до сигурних закључака о могућности употребе родова војске и уопште технике, о могућностима извођења инжењеријских радова, раскирању и сл. Значи, као резултат проучавања земљишта треба да следи оцена територије у целини и појединих њених делова о реалним могућностима јединица разних родова војске у разна годишња доба, о могућностима покрета, темпу наступања, о употреби борбених средстава, материјала и др.

При разматрању изучавања територије, у овом случају њеног географског фактора, потребно је напоменути да карте не могу увек у потпуности одразити карактер земљишта. Тако, на пример, биће и таквих просторија које према карти нуде веома повољне услове за покрете и широке маневре јединица, а да у пракси на том истом земљишту — у поједина годишња доба — буде не само отежана, већ и онемогућена употреба оклопних и моторизованих јединица. Исто тако на земљишту могу да постоје ново изграђени објекти који могу представљати извесне препреке или пак друкчије утицати на борбена дејства трупа, а да такви објекти уопште нису означени на картама.

Следеће питање изучавања територије које спада у географски фактор јесте *хидрографија*, при чијем изучавању се обухватају мора, реке, језера, канали, блата и мочварно земљиште. Проучавање хидрографије у свим њеним аспектима неопходно је ако се жели доћи до реалних закључака о могућностима садејства морнаричких снага са јединицама сувоземне војске, о карактеру водних препрека и њиховом утицају на извођење борбених дејстава, о препрекама које представљају мочваре и блата и, на крају, о средствима потребним за савлађивање тих препрека.

Код проучавања мора најважнији елеменат представља, свакако, морска обала с обзиром на утицај који може да има на искрцавање јединица и систем одбране. Значи, за правилну оцену о погодности искрцавања јединица није довољно познавати само море са свим његовим елементима, него и рељеф обале. Због тога је веома важно да се код проучавања мора прикупе и среде подаци о дубини воде, плими и осеци, видљивости, струјама, рељефу обале и капацитету лука и пристаништа.

Што се тиче језера и блата ваља напоменути да она могу имати изванредно велик значај при планирању борбених дејстава као и то да се њихов утицај на борбена дејства мења зависно од годишњег доба. Тако, на пример, познато је да се нека језера зими замрзавају и омогућују прелаз јединица, па и моторизованих возила, док је код других пролазност зими још више отежана. У разна годишња доба блата мењају своју површину (смањују је или повећавају) па самим тим и различито утичу на покрете и дејства јединица. Због свега овога проучавањем језера и блата треба доћи до проверених и сигурних података за свако годишње доба, секторе замрзавања и дебљину леда, проходност блата, да ли је обрасло или голо, да ли је маларично и да ли постоје приручна средства за савлађивање препрека које оно ствара (дрво, сплавови, чамци и сл.).

И поред тога што су реке у савременим условима лако премостиве, оне још увек могу да представљају озбиљне препреке које јединице у својим дејствима морају савладати. Због тога значај њиховог изучавања није никако за потцењивање, посебно не за ону рагујућу страну која не располаже обиљем савремених техничких средстава за савлађивање речних препрека. Да би се водена препрека као што је река могла солидно изучити и оценити потребно је пре свега позна-

вати њену дубину на разним местима, нагиб обала и прилазе, дно корита, могућност газа, брзину воде и водостај у разна годишња доба, периоде замрзавања и просечну дебљину ледене коре, постојање приручних средстава за пребацивање, пловност, детаљне податке о саобраћајним објектима и другим уређајима итд. Сви ови подаци могу се евидентирати у картону дотичне реке или на неки други начин. Данас, на пример, израда специјалних хидрографских карата није никакав нерешив технички проблем.

Важну компоненту географског фактора представља *биљни свет*. Њега треба проучавати да би се могло одговорити на питања у вези са маскирањем, осматрањем, обезбеђењем материјала (дрвета) за инжињеријске и грађевинске радове, о пролазности терена уколико је пошумљен и тсл. Но, треба имати у виду да шуме такође могу да трпе мање или веће промене. Неке просторије приказане на карти као голе и откривене површине, могу у стварности да буду пошумљене и покривене младим растињем, или обрнуто, неки шумовити предели могу бити посечени, проређени или да је кроз њих просечен пут итд. Пошто шуме имају велик значај за борбена дејства јединица, нарочито у вези са употребом технике и маскирањем, приликом изучавања територије о свим шумовитим пределима треба прикупити податке о положају, површини, врсти, густини, пролазности, висини односно старости шуме и др. Посебну пажњу треба, свакако обратити сређивању података о пролазности, могућности маскирања и коришћење приручног материјала за инжињеријске радове, нарочито у погледу материјала за формирање и прелаз река.

Изучавање *климе* представља врло важан задатак коме се мора посветити посебна пажња с обзиром на утицај климатских прилика на живот, рад и борбена дејства јединица у савременим условима. Поред општих података о клими за читаву територију потребно је да се свака област детаљно проучи нарочито понашање климе у прелазна годишња доба. Из ратне праксе познато је да су код прелажења планинских предела јединице имале велик број војника избачених из строја због тога што је постојала осетна разлика у температури између подножја планина и превоја којим се кретала јединица чије људство није било довољно топло одевено. Нарочиту пажњу треба, свакако, посветити изучавању могућности наглих промена температуре, с обзиром да нагла и велика температурна колебања могу да доведу до неугодних последица за јединице уколико се, наравно, климатске прилике не познају добро. Због свега тога код изучавања климе треба прикупити детаљне податке о највишој и најнижој годишњој, летњој и зимској температури, средњој годишњој, јануарској и јулској, броју кишних дана и количини воденог талога, трајању годишњих доба, *в*цима и јачини ветра. Исто тако приликом проучавања климе веома је важно да се прикупе сви подаци о климатским подручјима у којима, у поједина годишња доба, владају константно исти климатски услови као **што су магла, олује, кише и сл.** Свакако да располагање таквим подацима још за време мира омогућује командовању да уна-

пред извуче потребне закључке о утицају таквог стања на планинарење и извођење борбених дејстава.

Треба напоменути и то да су сва питања која се изучавају у оквиру географског фактора уско међусобно повезана, што значи да сва скупа чине јединствену целину и објашњавају услове које јединицама намеће географски фактор.

Економија представља фактор који захтева дуго и пажљиво проучавање са сталним праћењем промена које, као што је познато, нису ни мале нити тако ретке. Њена важност најбоље се види из тога што су економски разлози често били одлучујући за избор објеката дејства трупа, тј. што су у прошлости у појединим етапама ратних дејстава, економски рејони — њихова одбрана или освајање — лежали у основама појединих крупних операција. Тако, на пример, позната је „борба за нафту“, „борба за Рур“ и др. Прикупљени, одређени и сређени подаци о економији треба да представљају такав материјал из којег се могу извући сигурни закључци о значају и могућностима целокупне територије и појединих рејона по богатству у сировинама; у коликој мери целокупна привреда земље може бити оштећена губљењем појединих сировинских и индустријских рејона; које су најважније индустријске гране на целој територији или у појединим рејонима; какве су могућности снабдевања јединица људском и сточном храном из месних средстава, затим грађевинским материјалом итд. Изучавање економије обухвата неколико посебних питања као што су:

— Сировине (врсте, рејони, рудници — капацитети и квалитет руде, радна снага, погонска енергија и др.), на основу чега треба доћи до закључака о значају постојећих сировина за земљу у целини и за поједине рејоне у којима се предвиђају или изводе борбена дејства трупа, као и о томе до које су мере поједине области или рејони осамостаљени у смислу јачине сировинске базе с обзиром на узајамну повезаност привреде у оквиру земље у целини и на међународном плану.

— Индустрија се изучава на сличан начин као и сировине, а посебна пажња се обраћа на она предузећа и индустријске гране који су од виталног значаја за ратна дејства, било да се ради о капацитетима војне индустрије или цивилних предузећа која ће у рату прећи на производњу за потребе армије, а то ће, у савременим условима, бити мање-више сва предузећа.

— Пољопривреда, чије изучавање такође по гранама, треба да омогући доношење закључака о важности појединих рејона и области о могућном проценту задовољења потреба оружаних снага и становништва, нарочито у животним намирницама, као и о могућности попуне јединица товарном и теглећом стоком, уколико се таква попуна уопште предвиђа.

У сваком случају фактор економија, као што је поменуто, веома је важан и његово познавање је у савременим условима више него неопходно. Од познавања тог фактора добрим делом ће зависити од-

лука, не само у погледу оперативно-стратегијских планова, њихових циљева и даљних перспектива у току ратних дејстава, већ и одлуке које се односе на припреме земље за рат у целини.

*Политика и култура*³⁾ су фактор без чијег је познавања немогуће донети било какве одлуке како у припремама земље за рат тако и у току ратних дејстава. Због тога изучавањем овог фактора треба да се добију прецизни и поуздани подаци о становништву на читавој државној територији и за поједине административно-политичке области, углавном по овим питањима: укупан број становника на целој државној територији и број по административним јединицама, густина насељености, рађање, смртност и природни прираштај; затим преглед становништва по националностима, годинама старости, половима, образовању, занимањима, здравственом стању, језицима, социјалном саставу, политичкој припадности и др. Поред тога треба прикупити и средити податке о градовима и другим насељеним местима ради оцењивања могућности смештаја јединица и економског војно-политичког и културног значаја дотичних градова и села.

Ако су сва та питања солидно проучена онда неће бити тешко доћи до корисних закључака о мобилизацијској могућности територије, о морално-политичком стању становништва, о потребама конкретне материјалне помоћи становницима појединих рејона у храни, одећи, санитетском материјалу, као и о свим другим питањима која су везана или произилазе из морално-политичког фактора.

Оружане снаге, не само властите, него и евентуалних противника, представљају свакако најважнији фактор на плану припрема сваке земље за рат, као и за доношење оперативних одлука у току ратних дејстава. Но, како ова питања представљају посебне — исцрпне студије, које обухватају углавном организацију оружаних снага, њихов састав, наоружање, опрему, обученост, борбену готовост и тактичка начела и принципе, то се у овом напису нећу задржавати на њиховом разматрању. Желим нагласити само то да територија односно поједини њени делови могу пресудно утицати на развој снага, њихову јачину и карактер, могућност маневара и покрета, размештаја, снабдевања и извођења борбених дејстава. Због свега тога природно је што изучавање свих фактора територије мора бити усклађено и тесно повезано са проучавањем властитих и непријатељевих оружаних снага, нарочито у процесу извођења ратних дејстава. Ваља напоменути и то да се проучавање свих фактора у припреми земље за рат врши у крајњој линији са циљем да се омогући ефикасна употреба оружаних снага и народа у рату.

Поред фактора о којима је било речи постоје, разуме се, и други који се у склопу изучавања територије морају такође темељито и савремено анализирати и проучавати. То се односи на комуникацијску мрежу у коју, као што је познато, спадају железничке пруге, суво-

³⁾ Овај фактор обухвата веома много сложених питања и проблема, па сам се због тога ограничио на разматрање само неких од њих, у првом реду становништва.

земни и водени путеви, ваздушне линије, телеграфско-телефонске линије и др.

Тако, на пример, не подлеже никаквој сумњи чињеница да су железнице још увек веома важно саобраћајно средство за превозење трупа и материјала и за снабдевање јединица свим оним што им је неопходно за живот и борбу. Истина, ваља напоменути и то да се данас све већа пажња поклања изградњи путева и увођењу ауто-транспорта, али упркос таквом настојању као и чињеници да ће у евентуалном будућем рату баш железнице бити један од сталних циљева напада непријатељске авијације и да ће бити изложене јаком рушењу и разарању, оне ипак свој оперативни значај и улогу нису изгубиле. Стога за правилну оцену могућности железничких пруга потребно је прикупити и средити податке о њиховој дужини, ширини и броју колосека, максималном броју вагона у једној композицији, највећем растојању између станица, полупречницима кривина, максималном успону и др. Поред тога, за сваку од њих податке о броју колосека, растојању између крајњих скретница у метрима, дужини и квалитету рампи, да ли има скретницу водену пумпу, депо за локомотиву и железничку радионицу, да ли железничка станица представља раскрсницу и од каквог је оперативно-тактичког значаја и др. Сасвим је разумљиво што проучавање железнице неће бити потпуно ако се не прикупе и не среде подаци о објектима на железничким пругама као што су мостови, тунели, вијадукти, надвожњаци, као и подаци о возном парку. Свакако да је при проучавању железничких пруга најважније добити податке о њиховој пропусној моћи, која с обзиром на разлике у техничкој развијености није иста у свим земљама, па чак ни у свим крајевима једне земље.

Сувоземни путеви — било да се ради о аутострадама, путевима I и II реда, или, пак, о стазама — употпуњују комуникацијску мрежу и чине њен основни саставни део. Значај путева утолико више расте уколико су ређи, тако да понекад и слабији путеви, па и стазе, могу имати крупан оперативно-тактички значај, нарочито на планинском земљишту. Због свега тога приликом проучавања путева посебну пажњу треба посветити прикупљању тачних података о дужини и ширини пута, његовом горњем и доњем строју, о мимоиласцима, подвожњацима, надвожњацима, успонима, затим, о врсти, дужини, ширини и носивости мостова; о могућностима заобилажења у случају рушења итд. Кад је реч о сувоземним путевима и њиховом изучавању ваља нагласити да од њиховог квалитета и капацитета зависи могућност употребе јединица на моторним возилима и да земљиште ван путева, без обзира што је равно, може, због кише и снега, да потпуно онемогући покрет и дејство мотомеханизованих јединица ван путева. А то значи да путеви у савременим условима добијају на значају у првом реду због тога што се на њих више не може гледати само као на комуникацијске правце по којима „струји“ снабдевање јединице материјалним потребама, већ као на објекте оперативно-тактичког значаја у

смислу могућности развоја и борбене употребе јединица одговарајућег састава.

Што се тиче водених путева по неки од њих могу да представљају значајне саобраћајне линије за превозење јединица и материјалних средстава, што нарочито важи за морске водене путеве. Због тога се проучавању водених путева мора поклонити иста пажња као и сувоземним комуникацијама. Међутим, пошто могућност превозења људства и материјалних средстава воденим путевима зависи, поред осталог, и од бродске тонаже којом се располаже, као и од капацитета и повољности положаја лука, то изучавању и ових елемената треба посветити озбиљну пажњу.

У вези са изучавањем територије постављају се још нека питања, као што су: ко организује тај посао, ко га извршава и начин сређивања добијених података.

Очигледно је да уопштене одговоре на ова питања није могућно дати, с обзиром да одговарајућа решења постављених проблема зависе од низа фактора конкретне ситуације у свакој земљи понаособ, а у првом реду од односа војног и цивилног сектора у мирнодопском периоду и од односа који се предвиђају у току рата.

Из искуства пред други светски рат познато је на пример, да је у неким земљама општи план изучавања територије израђивао централни државни орган који је пред парламентом дотичне земље био непосредно одговоран за питања националне одбране и војне политике уопште. Тако израђен план који је обухватао сва важнија питања и задатке достављен је изводно на изучавање одговарајућим ресорним министарствима и другим органима који су, одређивали комисије за изучавање и обраду појединих проблема. Карактеристично за овакву праксу било је то што се задаци на изучавање територије нису спуштали на ниже органе, ни по државној ни по војној линији, и што се генералштаб није појављивао као носилац и организатор посла, већ само као извршилац одређеног броја задатака.

У појединим земљама пракса је била друкчија — у њима је читав посао на планирању изучавања територије спадао искључиво у надлежност генералштаба. Генералштаб је такође преко својих органа извршавао све предвиђене задатке из тог плана, наравно, уз одговарајућу сарадњу па и директно задужење цивилних органа. Овакав метод био је нарочито наглашен у пракси рада хитлеровског Генералштаба пред други светски рат, што уосталом није ништа ново кад су у питању немачке милитаристичке традиције и улога коју су имали њихови генералштабови.

Поред изнетих познати су и случајеви да су планове изучавања територија израђивали врховни војни органи, док је извршење задатака из плана, тј. прикупљање и обрада података, било пренето на потчињене командне инстанције по линији војничке надлежности. Свака команда од дивизије па навише прикупљала је податке за своју територију, с тим што је свака виша команда била обавезна да обједини добијене податке за читаву своју територију и да их сређене,

по појединим проблемима, достави врховном војном руководству. Било је, разуме се, поред ових и других решења која су у крајњој линији зависила у првом реду од степена остварене интеграције војног и цивилног руковођења у појединим земљама у миру и рату.

Не улазећи у то колико раније стечена искуства у погледу изучавања територије одговарају савременим захтевима припреме једне земље за евентуалан рат, могућно је извући два основна закључка:

— прво, са приличном сигурношћу може се тврдити да је проблем изучавања територије данас знатно компликованији и сложенији посао него раније, што произилази из саме природе будућег рата за који се претпоставља да ће, уколико би до њега дошло, бити такође комплексан, у том смислу што ће такорећи још на почетку моћи да обухвати целокупну територију сваке земље, без обзира на величину њеног географског простора, и

— друго, упркос чињеници да ће свака земља на свој начин решавати организацијске и друге проблеме проучавања територије, сигурно је да се на том послу морају, на одређен начин, ангажовати сви војни и цивилни фактори и да оперативни органи војног сектора имају прворазредну улогу. То је и разумљиво ако се има у виду сврха изучавања територије.

Што се тиче техничког сређивања података добијених приликом изучавања територије треба напоменути да су и по том питању могућна разна решења и да је у ту сврху могућно применити разноврсна средства, у првом реду карте, картоне, шеме, графиконе и текстуелне написе итд.

Иако су у овом напису неки проблеми изучавања територије потпуно испуштени, а неки само додирнути, на основу целокупног разматрања може се јасно сагледати да свестрано познавање територије у целини и правилна оцена свих њених фактора представља један од битних услова за доношење правилних одлука и за успешан исход планираних борбених дејстава.
